

**«Я САМ ОРГАНІЗОВУВАВ ВІЙСЬКО»
(ДО ПИТАННЯ ПРО КИЇВСЬКУ МІСЦЮ Т. Г. МАСАРИКА)
Національний авіаційний університет
(м. Київ, Україна)**

Томаш Гарріг Масарик (1850–1937) – учений, політичний діяч, дипломат, творець та перший президент Чехословацької республіки. Він займає визначне місце в історії національно-визвольної боротьби слов'янських народів за незалежність першої третини ХХ ст., а його життя та діяльність можуть слугувати за взірць честі, відваги, відданості своєму народові, заради свободи якого він був готовий віддати життя. Ця непересічна постать пройшла тернистий і водночас успішний життєвий шлях, який дуже схожий на «американську мрію»: від простого коваля – до коваля чехословацької державності та свого особистого щастя.

Природний розум, вдача та національні пріоритети допомагали йому швидко й адекватно реагувати на виклики часу, згуртовуючи навколо себе чехословацьке суспільство не лише на рідній землі, а й у різних країнах та континентах. Однак головна драматургія вирішення чеського питання у 1917–1918 роках розгорнулася у східнослов'янських землях. Саме там, на завершальному етапі Першої світової війни, гостро постало питання про створення чехословацького війська з числа чеських та словацьких збройних формувань та військовополонених, яких найбільше було на території України і особливо у Києві. Водночас Тимчасовий уряд Росії зтягував із дозволем приймати усіх бажаних до чехословацького війська, намагаючись втягнути його до вирішення внутрішніх російських конфліктів. Зважаючи на те, що у Києві знаходилася філія Чехословацької народної ради, яка підтримувала Т.Г.Масарика, штаб чехословацького війська та його запасні батальйони, військові місії Антанти й осередки Тимчасового уряду, а сам Т.Г.Масарик до того ж вже був визнаний «тимчасовим диктатором самостійної держави Чехії та Словачії», спонукали вже немолодого політика перемістити центр своєї діяльності з травня 1917 по березень 1918 р. у Росію, в Україну і, зокрема, у Київ.

Т.Г.Масарик тричі приїздив до Києва, де провів понад 4 місяці. Перші відвідини Києва і України відбулися 29 липня 1917 р. [1, с. 136]. Політик відразу занурився у проблеми створення чехословацького військового корпусу. Цьому сприяли й успіхи чехословацького війська під Тернополем та особливо Зборовом, що суттєво пом'якшило позицію Тимчасового російського уряду до проблеми організації війська, а країни Антанти почали уважніше ставитись до можливої участі чехословацьких контингентів у військових операціях Антанти. Однак окрім проведення агітаційно-пропагандистської роботи серед чехословацьких військових та військовополонених, що перебували у Дарницькому таборі Києва, Т.Г.Масарик мав зважувати на політичне становище, яке склалося всередині чехословацької громади в Україні і Києві зокрема.

З розгортанням Української національно-демократичної революції та загальною демократизацією України активізувалися суспільні і національні рухи. Зокрема, чеські і словацькі організації Києва задекларували своє прагнення до державної незалежності на численних мітингах, численних зібраннях та з'їздах чехословацьких товариств і спілок. Однак чехословацька громада політично не була однорідною. Окрім Чехословацької соціал-демократичної робітничої партії, що підтримала державницькі прагнення Т.Г.Масарика, тільки у Києві діяло 16 соціал-демократичних організацій різного політичного спрямування та ще 25 – поза межами міста, у яких нараховувалось понад 4 тис. чоловік [2, с. 49]. Досвідчений політик, зокрема, із застереженням, ставився як до чеських соціал-демократів із «Свободи», що закликали до союзу з більшовиками, так і до монархічних настроїв деякої частини чехів, які прагнули поміняти австрійського цісаря на одного з представників дому Романових. Унікав професор й втручання у міждержавні конфлікти між Україною і Росією, вважаючи, що неприпустимо застосувати до цієї боротьби чехословацьке військо. Т.Г.Масарик поставив цілком прагматичне завдання – об'єднати чехів і словаків навколо ідеї державності, не допустити розпорошення військових сил, знайти порозуміння з місіями Антанти у чеському питанні та встановити на позиціях нейтралітету паритетні відносини як з українськими, так і з російськими урядами.

З перших днів перебування у Києві Т.Г.Масарик розгорнув широку пропагандистську роботу із роз'ясненням причин Першої світової війни та нагальних завдань у справі державотворення, активно виступаючи на зборах чехословацьких громад та військових збройних формувань. Зокрема, 7 липня 1917 р. він відвідав військових у Борисполі та Полонному, активно

пропагуючи ідею національної єдності та створення держави. Згадуючи велике піднесення, що панувало серед вояків під впливом його промови, Т.Г.Масарик зазначав: «то було щось надзвичайне, то було те, що ніхто з тих, хто при тому був, не забуде, коли перше чеське військо, ціла дивізія в чотири полки зустрілася з головою майбутньої чеської держави. Очі усіх грали, уста були повні радості, декотрі від заворушення плакали, але безперестанно гриміло «Na zdar»» [7, с. 48].

Т.Г.Масарик зустрічався з генералом О. Брусилівим й отримав від нього схвалення плану організації чехословацького війська, виїжджав на фронт для привітання чеських частин з військовими успіхами під час червневого наступу російської армії, на місці вивчав можливості організації нових військових загонів. Його бачили серед вояків полку імені короля Іржіго з Подєбрата, полку імені Яна Жижки, частин стрілкової бригади [2, с. 47]. Виступаючи у готелі «France» перед чехословацьким офіцерським корпусом, Т. Г. Масарик зосередився на плані створення національної армії. Зустрічі з військовим складом у нього були частими, він намагався не просто створити армію, а й сформувавши її на нових засадах. Зокрема, на одній із таких зустрічей, яка відбулася 17 січня 1918 р., Т.Г.Масарик зазначив, що «у війську має бути дисципліна, але старшина має поводитись з вояками демократично; треба позбутися звичок австро-угорського війська. Вояки тут буз родин, їм ні до кого піти, а тому треба з ними бути терпеливими, ліпше не карати, а коли вже треба покарати, то треба добре обміркувати – як карати? У війську треба бути справедливим до всіх» [6, с. 251].

Т.Г.Масарик виявляв неймовірну працездатність, поєднуючи наукову, публіцистичну, громадську, дипломатичну, організаційно-партійну та пропагандистську діяльність. Зокрема, давав інтерв'ю місцевим газетам, працював над текстом «Нової Європи», виступав у дворі Київського університету на зібранні чехів і словаків, у залі купецького клубу на з'їзді полонених та добровольців, перешкоджав спробам реакційних сил створити чехословацьке добровільне військо, або залучити чехословацьких військових на бік більшовиків, з'ягував чехословацьку соціал-демократичну організацію лівого спрямування спільно працювати на користь незалежної Чехословацької республіки. Сам політик був впевнений, що військо «сформоване в Росії», стане ядром чехословацької державності [4].

Не менш важливим напрямом діяльності Т.Г.Масарика стало налагодження контактів з Українською Центральною Радою (далі – УЦР) та її провідними діячами щодо сприяння в організації чехословацького війська. Кроком до порозуміння послужило визнання Чехословацькою народною радою УНР, проголошеною за III універсалом УЦР. Підтримка української державності самим Т.Г.Масариком виявилась у численних заявах, виступах на мітингах, зібраннях та нарадах практично з моменту прибуття в Україну. На заборгах чехословацької громади у Києві у грудні 1917 р. він підкреслив, що «у даному положенні важливими чинниками є передусім Україна ... Наш корпус перебуває на українській території і тому в нашому інтересі, що б ми були у найкращих відносинах з українцями» [1, с. 145]. Суголосні думки звучали на віче, організованім Тимчасовою Головною Радою галицьких, буковинських і угорських українців 25 листопада 1917 р., пізніше на нараді у справі чесько-польської співпраці, проведеної у будинку кредитної спілки на Хрещатику, на мітингу поневолених народів, що відбувся у будівлі київського цирку 12 грудня 1917 р. Уряд УЦР поставився до Т.Г. Масарика з симпатією, взявши на утримання чехословацьке військо, яке за наказом Чехословацької національної ради у свою чергу визнало уряд УНР. Проте таке рішення не було простим для уряду УЦР. Адже внаслідок руйнувань завданих війною, країна перебувала у скрутному економічному становищі. Однак українська влада взяла під свою опіку чехословацький військовий контингент, дозволивши провести мобілізацію, оснаститися амуніцією, необхідною зброєю та продуктами харчування. В обмін на це чехословацьке військо підпорядковувалося українській військовій владі і в разі потреби мало воювати проти центральних держав [3, с. 50; 4, с. 71–72]. На військо також покладалось несення караульної служби, підтримка суспільного порядку. Маючи оснащене та добре вишколене на фронтах Першої світової війни військо загальною кількістю 50 тис., Т. Г. Масарик поставив за головне завдання – дотримуватись політичного та військового нейтралітету. Як показали наступні події, цей курс був виправданий з огляду на збереження чехословацьких військових формувань, оскільки змагання за них з боку різних політичних сил та держав тільки розгорталось.

Із наступом більшовиків на Київ, ситуація у місті ускладнилася. Бомбардування ставали усе небезпечнішими. Поряд із Т.Г.Масариком були його друзі і однодумці – особистий секретар Цісарж, лікар Георгіївського госпітально доктор В.Гірса, кореспондент, письменник Я.Гашек проф.

Макса. Зазвичай Т.Г.Масарик жив готелі «Прага», що був власністю його співвітчизника В.Вондрака. Однак у січні 1918 р. чеські більшовики оголосили його «агентом англійських і французьких капіталістів», Т.Г.Масарик вимушений був переховуватися у готелі «France» у п.п. Червених, зареєструвавшись під іменем англійця Марсдена [2, 5]. Незважаючи на обстріли, бомбардування та загальну колотнечу, яка панувала у ті дні у Києві, Т.Г.Масарик не зменшував своєї політичної активності, справно відвідуючи засідання Чехословацької народної ради та виступаючи перед своїми співвітчизниками.

Проголошення IV Універсалу УЦР про державну незалежність, підписання УНР Брестського миру, захоплення більшовиками України зробило непевним становище Т.Г.Масарика та чехословацького війська в українській державі. Згідно своїх переконань та орієнтуючись на стратегічний курс Антанти, яка так і не визнала державної суверенності УНР, Т.Г.Масарик вдалося домовитися з союзниками, зокрема, представниками французької місії, про проголошення чехословацького контингенту частиною армії Франції. Про таке своє рішення Т.Г.Масарик офіційно сповістив міністра закордонних справ О.Шульгіна, відкинувши прохання українського уряду допомогти у боротьбі з більшовиками. Політик твердо дотримувався нейтралітету. Тепер першочерговим завданням стало виведення війська з території України.

Захоплення Києва армією Муравйова (26.01/7.02 1918 р.) спричинило масові репресії серед місцевого населення. Почалася пропагандистська боротьба більшовиків за чехословацьке військо. До їхніх планів входило формування «червоного» чеського військового корпусу. Друга чеська дивізія, що знаходилась під впливом «Svobody», встановила контакт з більшовиками, 200 військових 7 полку війська перейшли на бік більшовиків. Цей полк, як пояснив Т.Г.Масарик, перебував у найгірших економічних умовах, що й спричинило його поступливість більшовицькій агітації. Розуміючи небезпечність ситуації, постійно ризикуючи своїм життям, Т.Г.Масарик робив усе можливе, щоби чехи і словаки не були втягнуті у більшовицько-українське військове протистояння. Переважна більшість чехословацьких військ все ж таки залишилась вірною Т.Г.Масарик та проголошеному ним курсу на державність.

У ті тривожні дні Т.Г.Масарик намагався втримати нейтралітет не тільки зовнішньополітичний, а й у середині чехословацького війська, оскільки воно складалося з вояків, які належали до різних соціал-демократичних партій. Вступивши у війну, яка була чужою для чехів і словаків, міг бути спровокований небажаний конфлікт у війську, а це – шлях до поразки.

Не менш актуальним було виведення війська з України до Франції. Для цього Т.Г.Масарик мав домовитися із більшовиками, які вже господарювали у Києві. На початку лютого 1918 р. разом із своїм однодумцем проф. Максою та представниками союзників Т.Г.Масарик вів переговори з більшовицькою владою. «Умовлявся з Муравйовим, – згадував політик, – щоб нам не перешкождали в нашій відході з України і не перешкождали забрати з Київського банку більші суми на наші англійські та французькі чеки. ... нам було обіцяно..., що не буде перешкод у виїзді до Франції. Наші вояки будуть від'їжджати частинами. То вже питання технічні. Цілою експедицією має керувати французький генерал» [2, с. 85]. Комісар військових справ Ю.Коцюбинський, який знав Т.Г.Масарика за його працями, наголошував, що радянська влада визнає нейтралітет чехословацького війська і продовжить постачання війську грошей, харчів, одягу, амуніції. Військо ж забезпечить порядок, продовжуючи нести караульну службу. Це була стратегічна перемога. Де-факто визнавши радянську владу Т.Г.Масарик зумів організувати безперешкодний відхід свого легіону з України. Отримавши 18 лютого 1918 р. повідомлення про евакуацію чехословацького війська до Франції, 22 лютого і сам Т.Г.Масарик покинув Київ.

«Я сам організував військо» [1], – ця фраза не була самовихвалянням Т.Г.Масарика. Військо, що складалося з 50 тисяч легіонерів, стало його достойним вкладом у творення чехословацької державності. Та на жаль, доля легіону не була простою. Військо, повторивши шлях самого Масарика, через Москву, Сибір, Японію та США, повернулось до Європи набагато пізніше – лише у 1922 р. Київська місія Першого президента Т.Г.Масарика була завершена.

Список використаних джерел:

1. Бочковський О.І. Т.Г.Масарик. Національна проблема та українське питання (спроба характеристики та її інтерпретації) [Текст]. – Подєбрати: Видання Української господарської академії в ЧСР, 1930. – 244 с.
2. Григорієв-Наш. Життя і діяльність Т.Гарріг Масарика [Текст] // Добрі думки проф. Т.Гарріг-Масарика. З нагоди 75-літ життя (1850–1925) / під ред. М. Галагана, М.Шаповала та ін. – Прага: Український громадський комітет в Ч.С.Р., 1925. – 470 с.

3. Євсеєнко І.В. З історії становлення українсько-чехословацьких відносин [Текст]// Т.Г.Масарик і нова Європа. Матеріали Першої українсько-чеської конференції «Масариківські читання» (м. Київ 7-8 квітня 1998 р.) / від. ред. С.В.Віднянський. – К.: [б.в.], 1998. – 80 с.
4. Києвлянин. – 1917. – 22 октябрю.
5. Киркевич В. Київські адреси чехословацької державності [Електронний ресурс]. – «Дзеркало тижня». – 2004. – №46. – 13 листопада // Режим доступу http://dt.ua/SOCIETY/kiyivski_adresi_chehoslovatskoyi_derzhavnosti-416586.html.
6. Омельченкова М. Т.Г.Масарик (1850–1930). Вип. 6. – Прага: Вид-во «Чесько-українська книга», 1931. – 352 с.
7. Пуховський А. Велика мандрівка (Т.Масарик під час світової війни)// Т.Масарик. 1850–1925. – Ужгород: Видання Т-ва «Просвіти», 1925. – 64 с.